

Małgorzata Rowicka, *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Juliusza Słowackiego w okresie zaborów*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2022, 343 ss.

<https://doi.org/10.19195/0080-3626.66.12>

Badacze zainteresowani twórczością Juliusza Słowackiego oraz działalnością wydawniczą związaną z jego dziełami powinni zwrócić uwagę na najnowszą publikację autorstwa Małgorzaty Rowickiej. Jak tytuł precyzyjnie wskazuje, książka dotyczy losów twórczości Słowackiego i podejścia cenzorów do niej, szczególnie w zaborze rosyjskim, ale też austriackim i pruskim.

Małgorzata Rowicka, poza licznymi artykułami naukowymi z zakresu historii ruchu wydawniczego i cenzury, w 2004 roku opublikowała monografię *O neurotycznym cenzorze, przebiegłym wydawcy i manipulowanym czytelniku, czyli „Pan Tadeusz” w Warszawie w okresie zaborów* oraz w 2006 roku — wspólnie z Januszem Kosteckim — trzytomowe opracowanie *Granice wolności słowa w zaborze rosyjskim w latach 1865–1904*. Inną istotną publikacją autorki jest pozycja *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Adama Mickiewicza w okresie zaborów* z 2014 roku.

Opracowanie dotyczące wydawanych dzieł Juliusza Słowackiego to kontynuacja badań mających na celu opisanie obecności w obiegu czytelnicznym dzieł polskich romantyków w okresie zaborów. Recenzowana publikacja jest omówieniem drugiej części badań autorki nad podjętą tematyką — kolejnym ich etapem będzie praca poświęcona Zygmuntovi Krasieńskiemu.

Do tej pory brakowało całościowego opracowania dotyczącego obecności twórczości Słowackiego w oficjalnym obiegu czytelnicznym. Aby odtworzyć dzieje polskojęzycznych edycji jego dzieł w latach 1830–1914, badaczka — jak napisała we wstępie — wykorzystała źródła bibliograficzne, wykazy, katalogi kartkowe licznych bibliotek oraz katalogi internetowe NUKAT i KARO. Dokonała weryfikacji na podstawie autopsji, prostując błędy i nieścisłości oraz odnajdując aż 32 wydania nieuwzględnione we wcześniejszych źródłach bibliograficznych. Inną podstawową kategorią źródeł okazały się wykazy carskiej cenzury zagranicznej, chociaż niejednorodne i czasem niekompletne.

Podobnie jak w monografii poświęconej Adamowi Mickiewiczowi i cenzurze jego dzieł w trakcie zaborów, tak i w przypadku edycji dzieł Juliusza Słowackiego autorka dokonała rekonstrukcji historii polskojęzycznych edycji utworów poety i opisała ewolucję stosunku urzędów kontroli druków do jego dorobku. Nie pominęła również porównania licznych edycji z kanonicznymi wersjami poszczególnych dzieł.

Najwięcej miejsca zostało poświęcone działaniom cenzury rosyjskiej, do 1905 roku mającej charakter prewencyjny. Autorka dokonała także analizy procesów wydawniczych dotyczących się dzieł Słowackiego w zaborze pruskim oraz w Galicji w poszczególnych okresach.

Opracowanie obejmuje okres od 1830 roku, gdy podczas powstania listopadowego ukazał się w Warszawie *Hymn [Bogurodzica! Dziewico!]*, do roku 1914, to jest wybuchu I wojny światowej, w której efekcie w 1915 roku całość Królestwa Polskiego znalazła się pod okupacją niemiecką i austro-węgierską, co oznaczało koniec stosowania cenzury rosyjskiej na tym obszarze.

Książka *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Juliusza Słowackiego w okresie zaborów*, będąca rezultatem badawczych dociekań autorki, cechuje się logicznym układem i usystematyzowaną treścią. Składa się z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały, gdzie w przejrzysty sposób ujęta została podjęta tematyka.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Wydawnicze losy twórczości Juliusza Słowackiego*, Rowicka przedstawiła losy polskojęzycznej twórczości poety w latach 1830–1914, dokonując typologii wydań jego dzieł. Kolejno omówiła tereny, na których drukowane były dzieła Słowackiego, w obręb których weszły: zabór rosyjski, Cesarstwo, prowincje austriackie, pruskie oraz zagranica. Ciekawa jest konstatacja wynikająca z wnikliwych obliczeń, iż znacznie więcej niż połowa edycji (159 w 236 tomach) pochodziła z zaboru austriackiego (Galicii) — najwięcej wydano we Lwowie, bo około trzech piątych publikacji (97), w tym po jednej w Stanisławowie, Kołomyi i Tarnopolu. Jedyne 7 dzieł w 25 tomach ukazało się w zaborze pruskim. „Geografia wydań” utworów Juliusza Słowackiego z podziałem na ośrodki wydawnicze została ujęta przez autorkę w przejrzystej tabeli. Poczynając od Warszawy (tu uwidoczniła została szczególna aktywność odnośnie do wydawania dzieł poety przez Wydawnictwo Michała Arcta), scharakteryzowana została specyfika wydawnicza poszczególnych ośrodków i oficyn, nie pomijając tych najmniejszych. Zostały przy tym uwzględnione zarówno najważniejsze ośrodki wydawnicze, jak i te prowincjonalne przy zaznaczeniu zasług poszczególnych edytorów, firm nakładowych i księgarskich, a także prywatnych osób zaangażowanych w rozpowszechnianie twórczości Słowackiego. Badaczka prześledziła chronologię wydań (zob. tabela oraz wykres na s. 59–63) i stwierdziła, że w Galicii najwięcej edycji dzieł poety pojawiło się w latach siedemdziesiątych XIX wieku, a w zaborze rosyjskim — po 1905 roku.

Rozdział drugi został poświęcony ukazaniu kanonu utworów poety — jak napisała Rowicka: „pod pojęciem kanonu wydawniczego rozumiem niewielki i mało podatny na zmiany zbiór tekstów, z reguły literackich” (s. 65). Zrekonstruowany został w związku z tym zbiór utworów drukowanych najczęściej, nazwany kanonem ścisłym, następnie poszerzony o utwory drukowane stosunkowo często oraz charakterystykę tak zwanych obrzeży kanonu, czyli utworów wydawanych dość rzadko. Przedstawiona została obecność utworów Słowackiego w najpopularniejszych ówczesnie antologiach, podręcznikach i wypisach do użytku szkolnego. Autorka zauważyła, iż teksty poety najwcześniej, bo w okresie między powstaniem narodowymi, trafiły do szkół w prowincjach pruskich, a w zaborze rosyjskim dopiero w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Pierwszym utworem była tam publikacja *Ojca zadżumionych El-Arish*. W rozdziale drugim znajdujemy ponadto mnóstwo charakterystyk, przykładów i potwierdzonych przez badania informacji uwzględniających większe lub mniejsze ingerencje cenzorów.

W kolejnym rozdziale, najbardziej obszernym, zatytułowanym *Cenzuralne losy twórczości Juliusza Słowackiego*, podana została liczba i charakter cenzurowanych publikacji i stosunek carskiego urzędu kontroli do poszczególnych utworów, w tym do tych importowanych z zagranicy. Rowicka podała tytuły utworów, które zawsze lub prawie zawsze były kwestionowane w całości, jak również zakazywanych w całości lub dopuszczanych warunkowo. Zaznaczyła przypadki zmiennych losów niektórych utworów, jeżeli chodzi o ingerencję cenzorską, oraz wskazała te, których urząd kontroli nigdy nie kwestionował. Ponadto — co wymagało dużej wnikliwości autorki — zostały zrekon-

struowane wszelkie ingerencje w utwory legalnie funkcjonujące w obiegu czytelniczym w zaborze rosyjskim. Rowicka odnotowała wszelką cenzorską aktywność co do poszczególnych utworów — na przykład usunięcia tekstu i jego zmiany. Istotna jest przy tym analiza zmian w odnoszeniu się cenzury do dzieł Słowackiego publikowanych w tym zaborze, ale i importowanych z innych zaborów czy z zagranicy.

Badaczka, dokonawszy rekonstrukcji dostępu polskich czytelników do dorobku Juliusza Słowackiego, zwłaszcza w zaborze rosyjskim, prześledziła i opisała praktyki wydawców i księgarzy niegodzących się na cenzorskie ingerencje w dzieła poety. Nazwała je praktykami obronnymi, do których zaliczyła: preparowanie edycji, w tym listów, dzieł zbiorowych, pism genezyjskich poprzez opuszczanie lub zamianę niecenzuralnych słów, sformułowań i fragmentów tekstu. Wydawcy starali się przystosować utwory do wymogów urzędu kontroli, stwarzających ograniczenia i utrudnienia w wiernym przekazaniu dzieł poety.

Kolejny rozdział, tak jak poprzednie, jest bardzo interesujący, a jednocześnie oparty na wnikliwych analizach autorki, wskazujących na jej ogromną erudycję. W tej części Rowicka omówiła zagadnienia związane ze zróżnicowanym dostępem do twórczości Słowackiego w poszczególnych zaborach, a także udostępnianiem jego dorobku w syntezach historycznoliterackich, monografiach i artykułach. Prześledziła też obecność dzieł poety w warszawskich katalogach księgarskich i jakże ciekawe wzmianki o jego twórczości w ówczesnych pamiętnikach, na przykład we wspomnieniach Marii Skłodowskiej-Curie, Stefanii Podhorskiej-Okołów czy Aleksandra Kraushara.

Wyjątkowo zajmujące jest zakończenie publikacji, w którym autorka dokonała porównania losów wydawniczych i cenzuralnych twórczości Juliusza Słowackiego z sytuacją dorobku Adama Mickiewicza. Znajdujemy tu szereg interesujących informacji — dowiadujemy się na przykład, że w okresie zaborów w plebiscycie „Kuriera Warszawskiego” z 1901 roku, w którym wzięło udział 450 przedstawicieli polskiej elity naukowej i kulturalnej, pierwszeństwo zostało oddane Mickiewiczowi. Trzy razy więcej respondentów oddało prymat Mickiewiczowi nad Słowackim, który z kolei wśród polskich poetów znacznie wyprzedził Krasińskiego. Słowacki natomiast wyraźnie zwyciężył w ocenach jako dramaturg, a szczególnie wyróżnione zostały *Mazepa* oraz *Lilla Weneda*.

Biorąc pod uwagę liczbę edycji, dzieła Słowackiego stanowiły około czterech piątych w porównaniu z ogółem wydanych dzieł Mickiewicza. Badaczka dokonała również analizy krytycznych wydań dzieł obydwu twórców, podała utwory najczęściej ukazujące się drukiem, a także podkreśliła zróżnicowaną rolę wydawców w poszczególnych zaborach. Stwierdziła, że w porównaniu z twórczością Mickiewicza cenzura carska częściej ingerowała w dzieła Słowackiego — Rowicka podała przy tym przykłady charakterystyczne dla danego okresu w działalności urzędu kontroli. Dzięki swoim badaniom doszła ponadto do wniosku, iż utwory niekwestionowane przez cenzurę na ogół nie zaliczały się do najważniejszych w dorobku tych dwóch poetów.

Na końcu opracowania Rowicka zamieściła obszerny aneks, w którym zawarła wykaz edycji utworów Juliusza Słowackiego z lat 1830–1914 w kolejności alfabetycznej, opatrzone komentarzem i niezbędnymi objaśnieniami, podając między innymi, w której z wyszczególnionych ważniejszych polskich bibliotek dany druk się znajduje. W drugiej części aneksu został zamieszczony wykaz fragmentów zakwestionowanych i zmienionych przez cenzurę rosyjską oraz spreparowanych przez wydawców — z podziałem na: wiersze, poematy, po-

wieści poetyckie, dramaty, artykuły literackie oraz edycje korespondencji. Poza indeksem nazwisk autorka sporządziła również indeks tytułów utworów Juliusza Słowackiego.

Opracowanie Małgorzaty Rowickiej o wydawniczych i cenzuralnych losach twórczości Juliusza Słowackiego zapewne z dużym pożytkiem dla badaczy włączy się do dyskursu naukowego i będzie stanowić inspirację do dociekań związanych z ruchem wydawniczym na polskich ziemiach epoki zaborów. Na najwyższe uznanie zasługują dociekliwość autorki, pełne udokumentowanie każdego stwierdzenia i odkrycie wielu nieznanych do tej pory faktów. Na koniec warto jeszcze nadmienić, że książka została napisana w sposób precyzyjny, wnikliwy, rzetelny i zrozumiały, a tok narracji można nazwać wciągającym.

Ewa Danowska

ORCID: 0000-0002-3273-4020

Tarnowska Szkoła Wyższa ANS

České oborové bibliografie: sborník z interdisciplinárního semináře, [red. Markéta Ř. Holanová], „Bibliographica”, t. 2, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i., Praha 2017, 202 ss., il., faksymile

<https://doi.org/10.19195/0080-3626.66.13>

W ramach „Tygodnia z Czeską Bibliografią Literacką” 19 października 2016 roku odbyło się interdyscyplinarne spotkanie bibliografów dziedzinowych. W czterech blokach od godziny 9 do 17 zaprezentowano 17 wystąpień przedstawiających rozwój historyczny i stan obecny, podstawy doboru i selekcji oraz stosowane rozwiązania technologiczne czeskich bibliografii dziedzinowych. Dzięki temu słuchacze mogli zapoznać się z problematyką opracowywania tego typu spisów, ukazaną z perspektyw różnych nauk humanistycznych, społecznych, przyrodniczych i technicznych. Recenzowana tu praca¹ utrwała drukiem 16 z tych wystąpień², stając się swoistym katalogiem-przewodnikiem po najważniejszych serwisach bibliograficznych dopełniających czeską bibliografię narodową. Co istotne, jest to katalog niemający wzorów w dotychczasowej czeskiej literaturze bibliograficznej (zob. Šťastná, 2017). Jak wynika z zestawienia Czeskiej Biblioteki Narodowej, są to prawie wszystkie czeskie serwisy prowadzone aktualnie w postaci bazodanowej (zob. *České oborové bibliografie*, b.d.).

¹ Dodajmy, że na wysokim poziomie estetycznym. Za szatę graficzną odpowiadał Filip Blažek, skład wykonano krojami Pentagraf Pro i Avenir, co klasycznemu układowi nadało modernistycznego smaku.

² Siedemnaste wystąpienie należało do Alexandry Jaresovej z Zemědělské, lesnické a potravinářské Knihovny Antonína Švehly, prowadzącej bazę danych „Česká Zemědělská a Potravinářská Bibliografie” [Czeska Bibliografia Rolnicza i Gospodarki Żywnościowej].